

Erdős Zoltán

HONISMERET ÉS HELYTÖRTÉNETÍRÁS A BARANYAI MŰVELŐDÉS HASÁBJAIN

Absztrakt

A Baranya megyei Tanács V.B. Művelődésügyi Bizottsága 1954-ben indította útjára az Iskoláink – Nevelőink című folyóiratot, mely később Baranyai Népművelés, Művelődési Tájékoztató, majd 1958-tól Baranyai Művelődés címmel jelent meg. A lap három és fél évtizeden keresztül meghatározó szereplője volt a megye oktatásügyi, közművelődési és honismereti diskurzusának.

A tanulmány bemutatja a folyóirat könyvészeti sajátosságait, történetét, tematikájának, rovatszerkezetének és szakmai tartalmának alakulását, valamint a szerkesztői és szerzői kör összetételét. Ennek nyomán láthatóvá válik egyfelől a honismeret tudományrendszer-tani helye, intézményi beágyazottsága, és a rokon szakmákhoz való kapcsolódási pontjai. Másfelől annak nyomai is kitapinthatóvá válnak, hogy a megyei művelődési igazgatás – mint a kultúrpolitika helyi reprezentánsa – milyen szerepet tulajdonított és szánt a honismereti kutató- és gyűjtőmunkának.

A Baranyai Művelődés története lényegi mozzanatokkal járul hozzá ahhoz, hogy megértjük a honismeret mint diszciplína és mint gyakorlati tevékenység módszertani és szervezeti fejlődését, jelenlegi helyzetének és társadalmi szerepének kialakulását.

Kulcsszavak: megyei folyóiratok; helytörténeti kutatás; közművelődés

Csaknem másfél évtizede ismerem Minorics Tündét és Bokor Bélát; ez idő alatt, beosztottként, munkatársként, és – talán nem túlzás – barátként sokat tanulhattam tőlük és sokat tapasztalhattam mellettük. Béla bácsi első igazi munkahelyem, a Baranya Megyei Kulturális és Idegenforgalmi Központ igazgatójaként tanúja és segítője volt annak, ahogyan – friss diplomásként, tanult mesterségem mellett – a rendezvényszervezés és a pályázatírás fogásait igyekeztem elsajátítani. Talán nem veszi zokon, hogy ezen a kettős jubileumon az ő pályakezdésének éveire visszanyúlva, azt a szakmai műhelyt, folyóiratot mutatom be, amely első tanulmányait közölte.

Bevezető

A honismeret – mai közkeletű meghatározás szerint – a tevékeny hazaszeretet hajszálgököre, ami a szűkebb pátrián keresztül személyes kapcsolódást jelent a tágabb hazához. A két rokon terület, a honismeret és a helytörténetírás kezdetei a 19. század második fe-

lére tehetőek, ezek társadalmi bázisát a két világháború közötti időszak falukutató mozgalma szélesítette ki.¹ Baranyában leggyakrabban Németh Bélát és különösen Kiss Gézát említik a legjelentősebb úttörőkként (Kiss, 1966; Kiss, 1981; Rónai, 1962; Rónai, 1963). Az ő nemzedékeik munkája alapozta meg egyfelől a honismeret tényleges tömegmozgalommá terebélyesedését, másfelől a helytörténetírás professzionális diszciplínává válását az 1950-es évektől.²

A dolgozat célja, hogy áttekintse a honismeret és helytörténetírás egyik jelentős megyei fórumának, a Baranyai Művelődés című folyóiratnak³ a történetét, rekonstruálja a honismereti munkában és a helytörténeti kutatásokban betöltött szerepét és kapcsolódását a megyei intézményrendszerhez. További kutatásoknak kell majd feltárniuk – levéltári források, az országos szakirodalom és a napilapok híryanaga alapján – a lap illeszkedését a hazai szakmai trendekhez, az országos és a megyei művelődéspolitikához. Hasonlóan érdekes és messzire vezető kérdés lehet, hogy ténylegesen milyen mértékben hasznosultak a folyóiratban publikált közlemények, azaz hányszor és milyen kontextusban bukkantak fel a helytörténeti tanulmányok, monográfiák hivatkozásaiban.

Baranya pedagógiai és közművelődési lapja

A Baranya megyei Tanács 1954-ben indította útjára az Iskoláink – Nevelőink című folyóiratot, azzal a céllal, hogy egységes szakmai fórumot biztosítson a megye pedagógusai számára. A lap 1955 májusában Baranyai Népművelés, 1957-től pedig Baranyai Művelődés címmel jelent meg. 1959-ben a cím Művelődési Tájékoztatóra változott, 1968-ban pedig visszatértek a Baranyai Művelődés címhez, mely 1990-ig, a folyóirat megszűnéséig nem módosult. A szerkesztők a többszöri címváltozás dacára úgy látták, a különböző címen megjelent periodikák – ha jogilag nem is feltétlenül, de szakmailag mindenképp – egymás örökösei voltak.

A lap indulását és első éveit az ideológiai keretek határozták meg. A Baranyai Művelődés 1957. évi első számában Takács Gyula, a megyei tanács művelődési osztályának vezetője „az ellenforradalom okozta károk helyrehozását”, a „polgári restauráció” megelőzését, és a szocialista hazafiság kialakítását jelölte meg a megújult lap céljaként (Takács, 1957, pp. 4-5). A folyóirat fokozatosan szabadult az ideológiai kötöttségtől, elhalványult a proletár internacionalizmus és a szocialista hazafiság kialakításának igénye. Sőt, az olvasók az 1980-as évekre már egyre gyakrabban találkozhattak a művelődésügy kritikus kérdéseit, így a cigányság helyzetét és a kistelepülések kulturális ellátottságát bemutató kutatási eredményekkel is.

A lap történetének első komolyabb változása 1968-ban következett be: a főszerkesztői poszton Antal Gyula lépett az elhunyt Lemle Géza örökébe, és ugyanekkor a szerkesztőbizottság is csaknem felerészben kicserélődött. Mészáros Bálint és Józsa Dénes Piroska távozásával megszűnt a színházi, a könyvtári és a rövidhíreket közlő rovat.

¹ Baranyai helytörténetírás: Vargha, 1971, pp.107-110; Országosan: Vörös, 1972, 42; A krónikaírás előzményei: Bezerédy, 1976; A könyvtárak helyismereti tevékenysége: Bényei, 2004, 10-15.

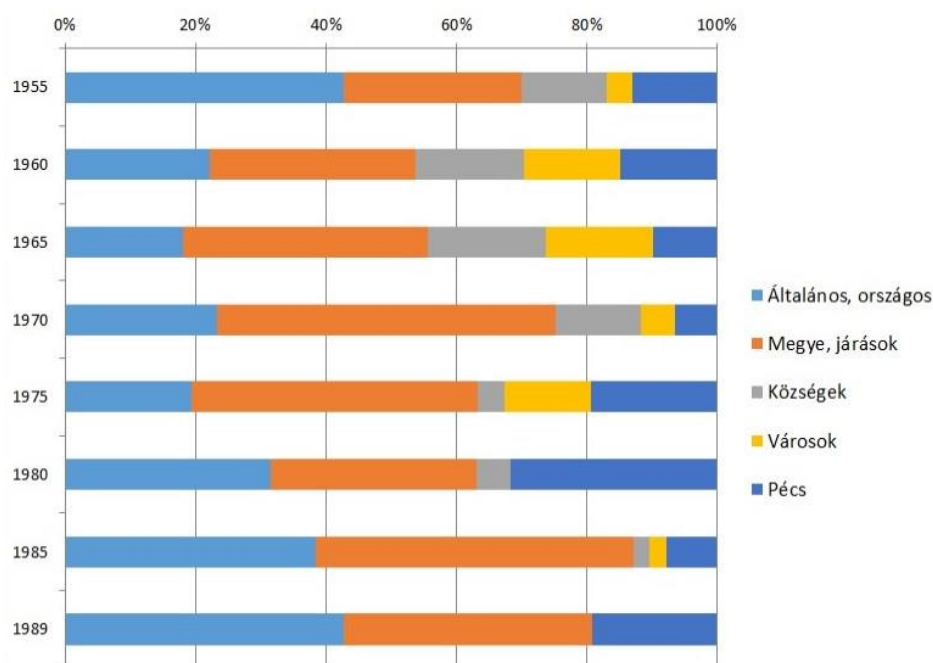
² Ezeket a fogalmakat a korszak helyi szakirodalmában nem definiálták egyértelműen, és sokszor következtetlően használták. Országos viszonylatban a honismeret, helytörténet és helyismeret meghatározására lásd Bényei, 1974, pp. 9-12.

³ A folyóirat könyvészeti adatai és példányadatai: Surján, 1992, pp. 48-49. és p. 156.

meg, az 1980-as évek azonban ezen a téren visszalépést hoztak: az egyes számok lapjain lényegében oda nem illő, nem a cikket illusztráló képek tematikus válogatása jelent meg. Ugyanakkor egyre gyakoribbá váltak az összevont lapszámok, és némileg a terjedelm is csökkent.

Fontos kiemelni, hogy a folyóiratra mindvégig jellemző volt a földrajzi kiegyensúlyozottságra való törekvés. Nem élveztek elsőbbséget a Pécshez, vagy a megye városaihoz köthető anyagok, és bár az egy-egy község oktatását, művelődésügyét, történetét tárgyaló cikkek aránya látványosan csökkent, mindvégig meghatározó (20% körüli) maradt a megye, vagy egyes járások egészét érintő cikkek aránya.

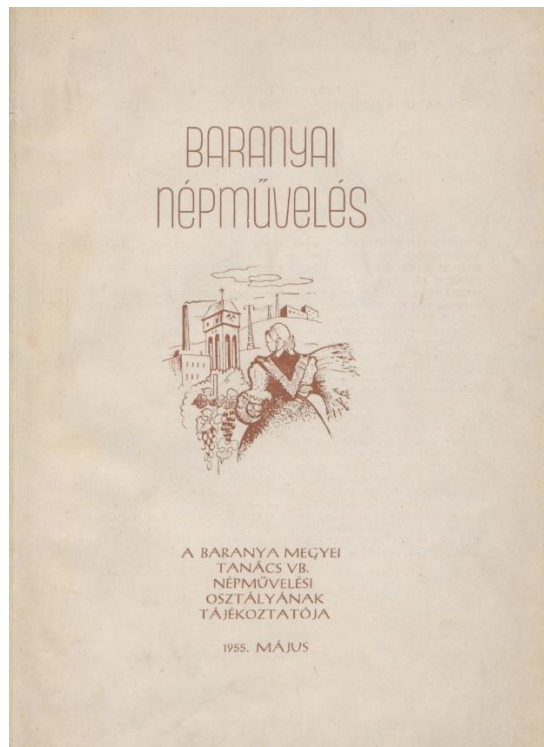
2. ábra: A folyóiratban közölt cikkanyag földrajzi kötődései

Forrás: saját szerkesztés

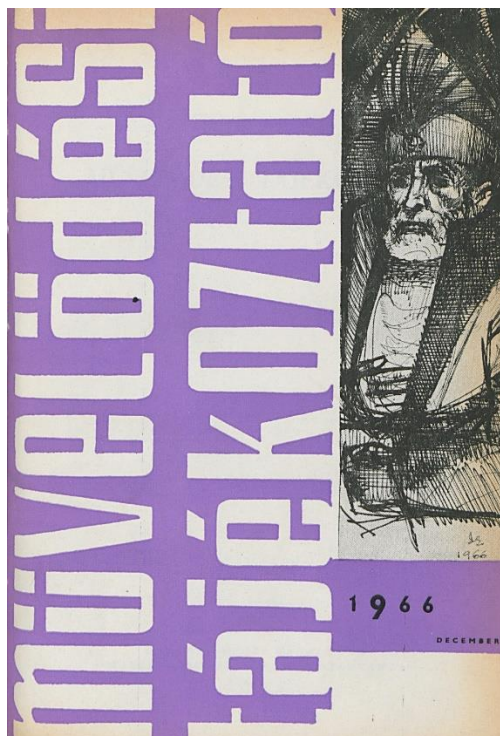
A lap arculatát hosszú ideig meghatározta, hogy a külső borítót minden alkalommal egy-egy baranyai kötődésű képzőművész alkotásai díszítették. Leggyakrabban Soltra Elemér, Simon Béla és Kelle Sándor, valamivel ritkábban Bezzegh Zoltán és Lantos Ferenc grafikáival találkozhattak az olvasók, de fel-felbukkant Pinczehelyi Sándor, Martyn Ferenc, sőt Victor Vasarely egy-egy munkája is. A mindig változó borítót 1975-től az Erdős János tervezte, kimondottan puritán ízlésű borító váltotta fel. Ezután csak a belíveken tűnt fel tematikus képanyag: 1981-ben az első számot például a Pécsi Vizuális Műhely munkái, az 1983. évi második számot Lantos Ferenc művei, az 1986-os első számot pedig a nem sokkal korábban elhunyt Kígyós Sándor, a lap egykori szerkesztőségi tagjának alkotásai díszítették.

3. ábra: A Baranyai Népművelés 1955. májusi számának Gádor Emil által tervezett címlapja

Forrás: Csorba Győző Könyvtár Helyismereti Gyűjteménye

4. ábra: A Művelődési Tájékoztató 1966. decemberi Zrínyi-émlékszám, Soltra Elemér grafikájával

Forrás: Csorba Győző Könyvtár Helyismereti Gyűjteménye

5. ábra: A Baranyai Művelődés 1971. évi 1. száma, a borítótérvet Pinczehelyi Sándor készítette

Forrás: Csorba Győző Könyvtár Helyismereti Gyűjteménye

A folyóirat három és fél évtized alatt vitathatatlanul jelentős hatást gyakorolt Baranya közoktatási, közművelődési és közgyűjteményi életére. Az egyes lapszámok 1955 és 1972 között általában 800, majd 900 példányban jelentek meg, a csúcserőket 1962 elején 2700 példány jelentette. Az első jubileumi visszatekintés szerint a lap „eljutott a megye minden iskolájába, művelődési intézményébe, sőt a fővárosba és az országos valamennyi megyeszékhelyére is.” (Bernics, 1963, p. 4) Cikkeit folyamatosan szemlélte a Köznevelés, sőt az országos szaksajtó nem egy cikket át is vett a Művelődési Tájékoztató, illetve a Baranyai Művelődés anyagából (Szerkesztőbizottsági összeállítás, 1979). Az olvasói visszajelzések alapján a folyóirat komoly segítséget nyújtott a megye közoktatási és közművelődési dolgozóinak, ösztönözte őket a másutt bevált jó gyakorlatok meghonosítására (Szerkesztőbizottsági összeállítás, 1963).

A folyóirat kezdettől fogva célul tűzte ki, hogy eleven diskurzust alakítson ki a megye művelődési életének valamennyi szereplőjével. Ugyan az Iskoláink – Nevelőink hasábjain még jobbára csak felkért szakemberek írásai jelentek meg (Takács, 1957), a következő né-

hány évben már egyre jobban sikerült bevonni a közös munkába a gyakorló pedagógusokat, közművelődési dolgozókat, könyvtárosokat (Szerkesztőbizottsági összeállítás, 1963). A 25 éves jubileumi visszatekintőben már eredményként könyvelhette el a szerkesztőbizottság, hogy a neves szerzők mellett csaknem 200 tanár, népművelő és könyvtáros írását is közölhette a folyóirat (Szerkesztőbizottsági közlemény, 1979).

A honismeret szerepe a Baranyai Művelődés első korszakában

Az Iskoláink – Nevelőink 1954 és 1956 között megjelent számainak kimondott célja az volt, hogy az oktatásügyi és pedagógiai kérdések megvitatásához nyújtson szakmai platformot. Ez a tematikai horizont 1957 után jelentősen kitágult: a Baranyai Művelődés, illetve a Művelődési Tájékoztató már a művelődésügy két ága, az oktatás és a népművelés számára kívánt egységes fórumot biztosítani. A honismeret egyértelműen ennek a célkitűzésnek rendelődött alá: „Ezt szolgálja egyébként az 'Ismerd meg Baranyát' c. állandó rovat is, amely a megyei kulturális tevékenységben a helyi hagyományok felhasználását segíti elő.” (Takács, 1957, p. 5) Lényegében ugyanezt, a honismeret eredményeinek tanórai alkalmazását emelték ki a Baranyai Művelődés öt éves évfordulóján megjelent szám felkért hozzászólói (Szerkesztőbizottsági összeállítás, 1963),⁴ és a 25 éves jubileum alkalmából készített szerkesztőbizottsági visszatekintés is (Szerkesztőbizottsági közlemény, 1979).

A honismeret gyakorlati, pedagógiai funkciója mellett ideológiai célokat is szolgált, a haladó hagyományok felmutatásával, ápolásával az alkotó szocialista hazafiságot erősítette. Míg a történeti megismerés 1945 előtt az uralkodó osztályok érdekeit szolgálta (Vargha, 1971), ez a helyzet a háború után gyökeresen megváltozott. A honismereti mozgalom olyan tudás összegyűjtését, őrzését, előállítását tűzke ki célul, ami a néphez szól, és amit a nép a maga javára fordíthat: „...birtokba vegyük mindazt, amit a múltból jobb jövőnk kialakításához felhasználhatunk. Minden ismeret, amely a vizsgált tájról holt vagy élő történeti forrásokban rendelkezésünkre áll, hasznos lehet számunkra” – írta Vargha Károly (Vargha, 1968, pp. 115-116.).⁵ A történeti tudás persze intést is jelent napjaink számára: „A múltat elítélni csak a tények birtokában lehet, de egy egyúttal tanulság is, hogy mégegyszer [így] ne kövessük el a bűnököt” – írta a mároki szakkör vezetője, Temesváry Béla (Temesváry, 1971, p. 52). Temesváry Béla megfogalmazása közvetlenül rímel a népszerű elméleti szakirodalom tézisére: „meg kell ismertetnünk és szeretettünk ifjúságunkkal és dolgozó népünkkel mindazt, ami az egyetemes s a magyar történelemben haladó és előremutató, ugyanakkor meg kell gyűlöltetnünk mindazt, ami a magyar nép és az emberiség haladásának igaz ügyét gátolja, vagy a múltban gátolta.” (Szántó, 1956, p. 6.) Részben ebből a világnézeti funkcióból adódott a kortörténet elsődlegessége a helytörténeti és honismereti munkában: „A helytörténésznek, honismereti kutatónak, mindkettőnek egészséges tevékenye közvetlen környezetünk, gyakorlótere a szűkebb haza, gyakorló iskolája a helyi társadalom. Ezekről eltekintve, elszakadva a munka pusztá formalitás.

⁴ A honismeret nemcsak a tanórai alkalmazás miatt tematizálódott pedagógiai problémaként, hanem azért is, mert a helyi értelmiség soraiból elsősorban a tanárok foglalkoztak honismereti gyűjtőmunkával (Bodó, 1962; Dankó, 1958; Kolta, 1955)

⁵ Másutt a „közösségi nevelés” segítségét és a „fokozódó idegenforgalom helyes fogadását” is a honismeret hozadékaként említette (Vargha, 1969, p. 71)

Mozgalmunk számára helyes, ha a jelenből haladunk a múltba és nem megfordítva.” (Fancsovits, 1967, p. 55). Emellett praktikus szempontok, a gyűjtőmunka adottságai is a kortörténet elsősége mellett szóltak: „a jelenből kiindulva haladunk a múlt felé. (...) helytelen lenne megvárni, míg a jelent egy unoka élettelen levéltári anyagon keresztül akarná megrajzolni” – írta Málík László a bolyi szakkör munkájáról (Málík, 1962, pp. 64-65).

A honismeret alárendeltsége ellenére a folyóirat szerkesztési elveire 1957 után mindig jellemző volt a tematikai kiegyensúlyozottság igénye. A rovatszerkezetet – a gyakori következetlenségek és rövid életű rovatok (Kulturális körkép, Meditáció, Bemutatjuk, Nemzetközi tapasztalatok stb.) felbukkanása ellenére – alapvetően hármas tagolódás határozta meg. Az oktatásügyi rovat elméleti, szakmódszertani írásokat, szemlélő cikkeket és oktatástörténeti dolgozatokat közölt. A népművelési rovathoz tartozott a művelődési házak, művészeti együttesek, szakkörök – és köztük a honismereti szakkörök – tevékenységének bemutatása, valamint a könyvtári és színházi rovat megszűnése után a közgyűjteményekkel, mozikkal és tömegkommunikációval foglalkozó cikkek – ez a rovat közölte többek között Bokor Béla első két, a Szigetvári járás művelődési házaival foglalkozó írását (Bokor, 1971; Bokor, 1974). Végül a honismereti rovatban kaptak helyet a Baranyával, és tágabb kitekintésben a Dél-Dunántúllal kapcsolatos ismeretterjesztő feldolgozások és forrásközlések. A honismeret tehát tudományrendszertani szempontból nemcsak alárendelt, hanem köztes helyzetbe is került: mint mozgalom és mint közösségi tevékenység a közművelődés köréhez tartozott, ám mint tudományos-ismeretterjesztő eredmények összessége önállóságot élvezett.

6. ábra: A Baranyai Művelődés cikkanyagának tematikai megoszlása 1955 és 1990 között

Forrás: saját szerkesztés

Ami a honismereti rovat belső szerkezetét illeti, a cikkanyag összetételét elsősorban a szerzői gárda, a munkába bevonható szakemberek köre határozta meg. Alighanem ez magyarázza, hogy az 1970-es évek második felében a honismeret tematikai horizontja fokozatosan szűkült, és végül a szoros értelemben vett település- és üzemtörténetre korlátozódott. Néprajzi, művészettörténeti, építészeti és műemlékvédelmi írásokkal kezdettől fogva ritkán találkozhattak az olvasók, 1976-tól, Vöröss László Zsigmond kiválása után nem jelent meg több természetrajzi témájú dolgozat, és 1978-tól a régészet is hiánycikké vált a Baranyai Művelődés lapjain. Az 1970-es évek végén a szerkesztőbizottság a honismeret tárgy körében fontos szerepet tulajdonított a forrásközléseknek, a tájegységek, a nemzetiségek és általában a népi kultúra bemutatásának, a munkásmozgalom-történetnek, a szocialista iskolaügynek, és az országos történelem szempontjából is fontos helyi események, személyiségek bemutatásának (Vargáné Major, 1979). Az áttekintés kissé meglepő módon nem érintette a szép számmal előforduló településtörténeti írásokat, a pécsi zenei élet egy-egy mozzanatáról és a századforduló ipari oktatásáról szóló cikkeket.

A diszciplináris alárendeltség és a tematikai szűkülés mellett egy lényeges körülmény mégis a honismeret kitüntetett státusa mellett szólt. A helyi jellegből, a sajátos megyei perspektívából⁶ adódott mással nem helyettesíthető szerepe egyrészt az identitásépítésben,⁷ másrészt a történeti megértésben. A beköszöntő szerint a lapban megjelent írások célja, hogy „a népművelés, az oktató-nevelő munka aktuális problémáit a sajátos helyi körülmények között vizsgálják, helyi lehetőségek kiaknázásához adjanak segítséget.” (Takács, 1957, p. 5). Az öt éves jubileum alkalmából Bodó László járási művelődési osztályvezető azt emelte ki: „Örömmel fedezem fel az egyes cikkek írójában az ismerősöket, cikkekben az ismert, de másszintű problémákat, megyénk jellegzetességeit.” (Szerkesztőbizottsági összeállítás, 1963, p. 12). A 25 éves évfordulón pedig a szerkesztőbizottsági közlemény a lap vállalt feladatai között említette, hogy „életközelségben segítse a közoktatás, közművelődés feladatainak ellátását.” (Szerkesztőbizottsági közlemény, 1979, p. 18.)

Ugyan az elméleti szakirodalom egy része azon a véleményen volt, hogy a helytörténet pusztán illusztrálja, kiegészíti az országos történelmet, azzal legjobb esetben is rész-egész viszonyban áll (Dankó, 1958; Szántó 1956), több szerző ennél lényegibb szerepet tulajdonított a honismereti és helytörténeti munkának. Fancsovits György szerint a honismeret egyedülálló lehetőséget ad szociológiai módszerek alkalmazására. Csak helyi szinten, életközelségben válik láthatóvá például a munkásság életkörülményeinek, anyagi kultúrájának változása 100-150 év távlatában, a munkásság genealógiája – egy-egy üzem vagy városrész munkásságának származása, rokoni kapcsolatai, a munkáshivatások öröklődése –, és végső soron ezen szinten érthető meg a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet (Fancsovits, 1967).⁸ Ez a szemlélet motiválta nemcsak a források feldolgozását, hanem a

⁶ A helyi látószög kitüntetett szerepe természetesen nemcsak a honismeretre, hanem az oktatásügy és a közművelődés területére is jellemző volt.

⁷ A szakköri tagok a lakosokat is érdekeltté és érdeklődővé tették a gyűjtéseik során, a munka eredményeként létrejött helyi kiadványok, kisgyűjtemények, megemlékezések szintén közösségi kohéziót és a lokális identitást erősítették (Timár, 1992). Nemcsak a szakkörök váltak igazi közösségekké, hanem az egy-egy településen, szomszéd falvakban működő szakkörök között is jó kapcsolat alakult ki, és megyei szinten a szakkörvezetők is kollektívát alkottak (Timár, 1983). Hasonlóan működött a krónikaírás is: minden településen 2-2 ember foglalkozott a krónika vezetésével, ez Baranyában egy csaknem 700 fős közösséget jelentett, amelynek tagjai legalábbis tudtak egymásról, ismerték egymás munkáját (Bezerédy, 1973).

⁸ Vö.: Vörös, 1972, pp. 45-46.

jelen forrástermelő tevékenységét, a krónikaíró mozgalmat is: „a krónika [a] jövő kutatóját egy nagy plusszal lepi meg: a munkát író ember szubjektív véleményével, és a közvélemény hangjával. A legnagyobb sugárzik ki ezekből a munkákból, a történelmi korokban élő, a történelmet formáló ember.” (Bezerédy, 1975, p. 10)

Abból azonban, hogy a helyi perspektíva alkalmazása mellett a kutatások is helyi szinten, helyi erőforrásokból zajlottak, sajátos problémák adódtak. 1979-ben Vekerdi László tudománytörténész mutatott rá a megyei folyóiratok, köztük a Baranyai Művelődés elemzése során: „Határozott helytörténeti vonal figyelhető meg valamennyi elemzett folyóiratban. Sok olyan apró, értékes mozaikot tárnak fel, melyre más fórum nem tudna vállalkozni. Hangsúlyozottan és jó színvonalon jelen van bennük az emlékezésirodalom. Jellemzőjük az eseménytörténeti szemlélet és hiányos a társadalmi háttér bemutatása. Nagy és értékes adatfeltárást végeznek, de hiányos ezek összefoglaló értékelése. Hajlamosak a folyóiratok a helyi pozitív történeti tények és jelenkori fejlődési eredmények túlbecsülésére.” (Szerkesztőbizottsági közlemény, 1979, p. 14)⁹ Az 1970-es évek végére tehát jól látathatóvá vált a szakadás az amatőr és a professzionális, a szakköri és az intézményes, a helyi közösségekben és a tudományos intézetekben végzett kutatómunka között.

A szakkörök szervezése Baranyában az 1950-es években indult meg. A Magyar Dolgozók Pártja 1954 februárjában hozott központi vezetőségi határozata a hazafias nevelés érdekében kötelezővé tette a lakóhelyismeret oktatását az általános iskolákban. Mivel a tananyagot jellegéből adódóan lehetetlen volt központilag meghatározni, ennek pótlására a Dunántúli Tudományos Intézet dolgozta ki a lakóhelyismereti anyag gyűjtésének tematikáját és módszertanát. Ezt az anyagot ugyan csak 21 település kérte el, azonban összesen 185 helyen folyt településtörténeti gyűjtőmunka. Málík László bólyi, Lengyeltóti János mozgói és Várkonyi Antal erdőfűpusztai munkáját ítelték a legmagasabb színvonalú összeállításnak (Kolta, 1955).

Ugyanekkor több helyen egy-egy lelkes népművelő, tanár vagy tanácselnök kezdeményezésére honismereti csoportok is alakultak: Kémesen Zentai János az ormánsági hímzés hagyományait kezdte visszatanítani, Egerágon pedig a művelődési ház igazgatója, Kutnyánszky Géza gyűjtőmunkája nyomán szerveződött szakkör és jött létre kiállítás (Lemle, 1960; Zentai, 1961). Sokak számára jelentett példát Gállos Ferenc pécsváradi tevékenysége, és hasonlóan mintaértékű volt az Ormánsági Múzeum javára szervezett tárggyűjtés. Fontos impulzust jelentett, hogy 1959 márciusában a megyei tanács ülése a műemlékek és a múzeumok helyzetével foglalkozott, a következő év áprilisában pedig népművészeti ankétot szerveztek Romonyán. A honismereti mozgalom intézményesedését segítette a Baranya megyei Népművelési Tanácsadó megalakulása, és Vargha Károly kinevezése honismereti referenssé. A szervezés nagy korszakát az 1960-as évek első fele jelentette: 1960 decemberében még csak 11 működő szakkörrel, 1970-ben pedig mintegy 15 iskolai és 39 felnőtt szakkörrel, valamint két várbaráti körrel tudott a referens (Vargha, 1971).

⁹ Vö. az országos helyzetképpel: Vörös, 1972, pp. 47-48.

Az 1960-as évek végére a honismereti mozgalom túljutott a kezdeti nehézségeken, de továbbra is feladatként fogalmazódott meg az aktív tagság bővítése és a működés rendszeresebbé, folyamatosabbá tétele. Fontosnak ítélték az infrastruktúra fejlesztését és a technikai ismeretek gyarapítását (sok helyen például nem volt megfelelő szakköri helyiség, illetve nem használtak magnetofont és fényképezőgépet a gyűjtőmunka során), a munkamódszerek fejlesztését (többek között a cédulázás és a közösségi munka meghonosítását) (Vargha, 1969; Vargha, 1971). Gondot jelentett mindezek mellett a mozgalom széttagoaltsága. Egyes szakkörök a Népművelési Tanácsadó, mások a Megyei Idegenforgalmi Hivatal, a Hazafias Népfront, sőt a Szakszervezetek Országos Tanácsa támogatásával és szakmai felügyelete alatt működtek (Vargha, 1971),¹⁰ és ez gátolta a munka összehangolását, közös sztenderdek kidolgozását.

A szakkörök a tagság összetétele, a tevékenység szervezettsége és színvonala szempontjából nagyon változatos képet mutattak. Egy-egy csoport alakulhatott iskolai osztályokból, úttörőcsapatokból, üzemi kollektívákból, idősekből, de tagjai a legváltozatosabb korosztályokat is képviselhették. Összejöveleiket tarthatták heti, kétheti vagy havi rendszerességgel, ezek mellett nem egy esetben közös múzeumlátogatásokat, több napos kirándulásokat is szerveztek. Nagyrészt a közös munka színvonala és rendszeressége határozta meg a tevékenységi formát, amely terjedhetett a sajtófigyeléstől és gyűjtőmunkától a krónikaíráson át a helytörténeti kiállítás szervezéséig vagy falumonográfia készítéséig (Dallos, 1965; Vargha, 1971).

Hasonlóan változatos volt a szakkörök által feldolgozott témák köre is. Legtöbb esetben az adott település földrajzi környezetével, történetével (ezen belül a régészettel, iskola- és sporttörténettel stb.), és néprajzával foglalkoztak, ehhez járult egy-egy helyen külön tematikai egységként a gazdasági élet leírása, illetve a dokumentáció.¹¹ A sásdi járási szakkör a néprajzi gyűjtő- és feldolgozó munkára koncentrált, Pécsváradon pedig egy-egy kisebb kérdéskör (pécsváradiak az I. világháborúban és az októberi forradalomban, a református magyarság házassági kapcsolatai, a németiség népi gyógyászata stb.) feldolgozását tűzték ki célul.¹² A természetrajz alig szerepelt a szakkörök bemutatkozásában, talán éppen ezért hívta fel a figyelmet a pusztuló természeti értékek, a növényfajtákhoz kapcsolódó hiedelmek, népi gyógyászati tudás összegyűjtésére a botanikus Vöröss László Zsigmond (Vöröss, 1964).

A szakköri munka jellege általában nem tette lehetővé a szintézisalkotást: „Nem törekszünk teljes falumonográfia készítésére, annak csak néhány részletét szeretnénk egyelőre kidolgozni” – fogalmazta meg a hosszúhetényi csoport vezetője (Dallos, 1964, p. 55). A legjobb szakköri munkák kiválasztását, és majdani továbbfejlesztését, részletesebb kidolgozását a Népművelési Intézet és a Baranya megyei Népművelési Tanácsadó, illetve a Janus Pannonius Múzeum, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat megyei szervezete és a megyei tanács által kiírt néprajzi, nyelvjárási és helytörténeti gyűjtőpályázatok szolgálták.

¹⁰ Fontos megjegyezni, hogy a baranyai szakirodalomban a honismereti és helytörténeti munka szakmai támogatói, koordinátorai között nem találok az Országos Népművelési Tanács kebelében 1967-ben létrejött Országos Helytörténeti Bizottság és a Magyar Történelmi Társulat helytörténeti szekciója említésével. Vö.: Vöröss, 1972, p. 48.

¹¹ Hosszúhetény: Dallos, 1964.; Szederkény: Öhler-Ravasz, 1962.

¹² Sásd: Bodó, 1962.; Pécsvárad: Kígyós, 1969.

A honismeret a szakköri mozgalom szervezeti széttagoaltsága és az elkészült munkák tematikai mozaikszerűsége ellenére is önálló (a szaktudományos és a műkedvelői munka metszéspontjánál elhelyezkedő) tudományrendszertani helyet vívott ki magának – még akkor is, ha funkcionálisan, a Baranyai Művelődés sajátos célrendszerét tekintve egyértelműen a pedagógiát és a népművelést szolgálta. A megyei levéltár igazgatója, Szinkovich Márta úgy fogalmazott, hogy a helytörténet professzionális tevékenység, de nem csak hivatásos kutatók művelhetik, rajtuk kívül nagy szerep hárul az öntevékeny kezdeményezésekre is (Szinkovich, 1963, p. 79).¹³ Differenciáltabb képet alkotott Fancsovits György elméleti rendszerező cikke, amely szerint „a honismereti munka nem más, mint: alapfokú tudományos tevékenység. S mint ilyen, nem elszigetelt, nem önmagába zárt formája a megismerésnek, hanem a történelmi megismerés egész körével kapcsolatos, azzal összefüggő.” (Fancsovits, 1967, p. 55) A terület egésze két, egymással alá-fölé rendeltségi viszonyban álló rétegre osztható: míg a honismeret elsősorban anyaggyűjtő tevékenység és döntően a helyi érdeklődést elégíti ki, addig a helytörténet feldolgozó és népszerűsítő munkát jelent, melynek anyaga az országos történelemhez kapcsolódik, avval kölcsönös viszonyban.¹⁴

Honismeret a Baranyai Művelődésben az 1980-as években

A honismereti munka és az eredmények közzétételének módszertani problémáit a Baranyai Művelődés szerkesztői is regisztrálták. Az 1979-es jubileumi visszatekintésben elismerték, hogy mivel a honismeret és a közművelődés a lap elsődleges oktatási és nevelési céljait szolgálta, ezért „a tudományosság igénye csorbát szenved e szolgálat során”. Kiemelték ugyanakkor, hogy kialakulóban van egy történelmi szemléletű tudományos műhely is, a folyóirat tevékenységébe azonban – éppen annak gyakorlatias, ismeretterjesztő jellege miatt – „nem illeszthetők be szervesen e termékeny műhely alkotásai.” (Vargáné Major, 1979, p. 6.)

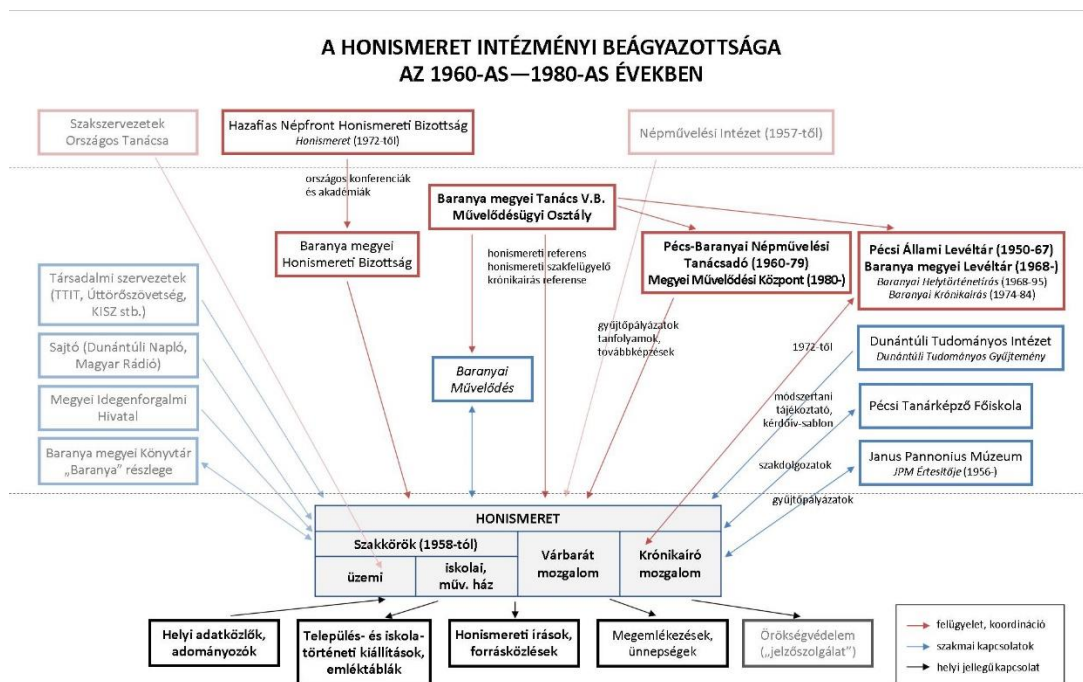
A cikk szerzője, bár az intézmény nevét nem említette, minden bizonnyal a Baranya megyei Levéltár körül kialakult műhelyre utalt, amely hosszú és tudatos munka eredményeként ekkorra valóban a helytörténelmi kutatások vezető intézményévé vált (Szita, 1975). Szita László fogalmazta meg 1979-ben: „A megyék kulturális, párt- és állami vezetése mindenütt a helyi történelmi kutatás bázisává kívánta kiépíteni a levéltárakat.” Ez annál is inkább észszerű döntésnek bizonyult, mivel „a történettudományi kutatás (...) bőséges forrása és kontroll lehetősége a levéltárakban található.” (Szita, 1979, p. 10) A levéltár rendkívül magas színvonalú forráskiadványokat, feldolgozásokat bocsátott közre, és koordinálta a hosszú távú kutatómunkát és kiszámítható publikációs lehetőséget kí-

¹³ Ezzel egybevágó gondolatmenet: Vörös, 1972, p. 45.

¹⁴ Némileg eltér Fancsovits álláspontjától Vargha Károly nézete, amely szerint a honismeret nemcsak feltáró és gyűjtő, hanem feldolgozó és közreadó munkát is végez, azaz tágabb, és nem kizárólag gyakorlati vonatkozású tevékenységi kört jelöl, így pedig szorosabb és bensőségebb viszonyban van a szaktudományos szinttel. Vargha, 1969, p. 72.

náló Baranya Monográfia Sorozat előkészületeit. A munkálatok során kialakult kutatói hálózat kiterjedt a megyei múzeumra, a megyei és egyetemi könyvtárra,¹⁵ az egyetem és a tanárképző főiskola intézeteire, valamint az egyházi levéltárakra és egy-egy középiskolára. A hálózathoz külső partnerként kapcsolódott Pécs városi tanács művelődésügyi osztálya és a megyei idegenforgalmi hivatal (Szita, 1979). Ez a hálózat „felfelé”, az országos tudományos intézmények irányában zárt volt: súlyos gondot okozott, hogy a levéltár évkönyvét az országos szaksajtó lényegében nem szemlélte, eredményeit csak szórványosan hasznosította (Szita, 1982).

7. ábra: A honismeret intézményi beágyazottsága

Forrás: saját szerkesztés

A Baranyai Művelődés életében 1980 fordulópontot jelentett. Nemcsak a lapot szerkesztő testületek összetétele, az arculat és a szerkesztési alapelvek változtak meg: a kiadó és a szerkesztőség, látva a honismereti tevékenység gyermekbetegségeit, a professzionalizáció mellett döntött, és a levéltár hálózatához csatlakozott. A szerkesztőségben helyet kapott a levéltár igazgatója, Szita László, és a leggyakrabban publikáló szerzők között is kizárólag levéltárosokat találunk: Szita mellett Vargha Dezső, ifj. Erdődy Gyula, Füzes Miklós és Tegzes Ferenc legalább fél tucat írást készített a Baranyai Művelődés számára az 1980-as években. Ekkor teljesedett ki és differenciálódott orgánumok szerint a professzionális baranyai helytörténeti kutatás kínálata. Míg a levéltár, a múzeum és az MTA Dunántúli Tudományos Intézet évkönyvei nagyobb terjedelmű, komoly jegyzetapparátussal ellátott szaktanulmányokat közöltek, addig a Baranyai Művelődés a tudományos közélet

¹⁵ Jóllehet a megyei könyvtárban 1958 után dinamikusan folyt a helyismereti különgyűjtemény gyarapítása, ez az állomány azonban a kutatások szervezetébe még hosszú ideig nem tudott integrálódni. A levéltár igazgatója szükségesnek látta a különböző közgyűjteményekben kezelt anyagok (beleértve a kéziratos állomány és a kisnyomtatványok) közös nyilvántartását és egy átfogó baranyai bibliográfia létrehozását. Surján, 1972; Szita, 1982, p. 71.

népszerűbb regiszterét alkotta, rövidebb, a közérdeklődésre jobban számot tartó írásokat közölt.

A folyóirat ugyanekkor teljesen hátat fordított a települési szakköri munkára épülő honismereti mozgalomnak. A szerzők közül eltűntek a szakkörvezetők, másodállású és amatőr kutatók, a kínálatból pedig kikerültek a figyelemfelkeltő, ismeretterjesztő és szakköri eredményeket bemutató, valamint a gyűjtőmunka módszertani kérdéseit tárgyaló cikkek. A szakkörök számára az 1980-as évek elejétől új orgánus, a Baranya megyei honismereti írások című könyvsorozat biztosított megjelenési lehetőséget. A sorozatot, amelyben végül csak négy kötet jelent meg, Timár Irma honismereti szakreferens, a Baranyai Művelődés korábbi szerkesztőbizottsági tagja, és Vargha Károly, a honismereti szakkörök megyei referense szerkesztette, és a Megyei Művelődési Központ adta ki.

A honismereti mozgalom ekkoriban folyamatos visszaesést mutatott: 1992-ben a honismereti közösségek számát 45-re becsülték (Timár, 1992), vagyis húsz év alatt csaknem húsz csoport szűnt meg. A szakkörök számára országos szinten továbbra is a Hazafias Népfront 1968-ban alakult Honismereti Bizottsága jelentett közös platformot, szakmai fórumot és megjelenési lehetőséget. Az 1972-ben indult Honismeret folyóirat, az 1973-tól szervezett honismereti konferenciák és később honismereti akadémiák az eredmények prezentálásához, a szakmai fejlődéshez nyújtottak nélkülözhetetlen segítséget. Nem meglepő, hogy a Honismereti Bizottság baranyai szervezetének elnöke az a Vargha Károly volt, aki szakreferensként segítette a szakköri munkát, szorgalmazta a települési krónikaírást, főiskolai tanárként a legmagasabb szakmai körökkel állt kapcsolatban, és aki a Művelődési Tájékoztató, illetve a Baranyai Művelődés szerkesztőbizottságában is kezdettől fogva – egyedülként – a folyamatosságot képviselte (Nádor, 1997).

A honismereti mozgalom éppen a szervezeti elkülönülés idején élt át jelentős tematikai gazdagodást, visszatérve az 1960-as évek gyakorlatához. A Baranya megyei honismereti írások első kötetében a történelem (egy-egy korszak bemutatása, egy település, városrész története stb.) és művelődéstörténet (intézménytörténet, épületek, ipar- és bányatörténet, tájtörténet, egészségügy-történet) mellett szerepeltek életrajzok, néprajzi és módszertani írások (Timár, 1982). A harmadik kötetben ehhez járultak a természetvédelem, az oktatásmódszertan és a honismeret történetének témakörei is (Timár, 1983). Vargha Károly annotált honismereti bibliográfiájában, mely a forrásokat típusuk és keletkezésük időrendje szerint csoportosítva mutatta be, egy-egy korszak irodalmán belül helyezte el a természetrajzi és néprajzi munkákat is (Vargha, 1983).

Ugyanekkor a Baranyai Művelődés profilja egyre specializáltabbá vált. A cikkek legnagyobb része a művelődéstörténet (iskoláztatás, iparoktatás és zenei élet), a munkásmozgalom- és párttörténet témaköreihez kapcsolódott, kronológiai szempontból pedig előnyre élveztek a dualizmus és a Horthy-korszak évtizedei. Ezekről eltérő szakterületeket lényegében csak az időről időre megjelent tematikus összeállítások érintettek: az 1983. évi első szám a sport és testkultúra történetéről közölt öt dolgozatot, az 1989. évi harmadik szám pedig földrajzi nevek kutatásának jelentőségéről adott képet. A professzionális történetíráshoz való kapcsolódást jelezte, hogy a cikkek – a korábban jellemző 2-3 oldalas terjedelemmel szemben – egyre hosszabbak lettek, és több esetben fordultak elő országos, sőt nemzetközi kitekintések, összefoglalások is.

Az integráció igénye az 1980-as évek végén merült fel ismét, a levéltár égisze alatt. Az 1988 őszén Baranya címmel indult történelmi és honismereti folyóirat, azzal a kimondott céllal, hogy közös platformot biztosítson a három irányzat, a profi helytörténeti kutatások, a krónikaíró mozgalom és a helyi honismereti műhelyek számára. „A múlt kezdeményezéseinek, sikereinek példája és a folyamatosság mintegy fél évszázadon át – csak helyelközzel – megvalósult követelménye készítetett bennünket arra, hogy vállalkozzunk egy kifejezetten történelmi-honismereti folyóirat indítására, bevonva a megyei történeti műhelyeket, támaszkodva a honismereti mozgalom eredményeire, és építve szellemi tőkéjére” – fogalmazott Ódor Imre, a megyei levéltár igazgatóhelyettese, a lap felelős szerkesztője (Ódor, 1988, p. 7).

Mindez egy érdekes terminológiai következménnyel is járt. Míg 1980-ban szétvált az addig következtlenül, de lényegében szinonimaként használt helytörténet és honismeret jelentése – előbbi a professzionális kutatómunkát, utóbbi a tömegmozgalomként szerveződő települési gyűjtő- és archiválótevékenységet jelölte –, addig a Baranya hasábjain ismét egymás mellé került a két fogalom. A köztük lévő kötőjel azonban többé nem tartalmi átfedést, hanem partneri viszonyt jelentett: a hivatásos és a műkedvelői szint nem összemosható, de kölcsönösen elismerik és gazdagítják egymás munkáját, eredményeit.

Összefoglalás

A szakmai elődeivel együtt bő három és fél évtizedet megért Baranyai Művelődés jelentősége – azaz egyfelől intézményi beágyazottsága, presztízse és mértékadó szerepe, másfelől olvasottsága, az általa közölt írások széles körű hatása – aligha vitatható. A folyóirat története remekül tükrözi, hogyan alakult a honismeret és a helytörténetírás története Baranyában az 1950-es és az 1980-as évek között.

A honismereti mozgalom nagy korszakát az 1960-as és 1970-es évek jelentették. Jóllehet a szakkörök keretei között ekkor szervezetileg széttagolt, tematikájukat, módszertanukat és színvonalukat tekintve sem egységes kutatások zajlottak, mégis a mozgalom elvitathatatlan érdeme volt, hogy egész társadalmi rétegekben keltette fel a történeti érzékenységet és a szűkebb haza múltja iránti érdeklődést. A megyei levéltár által koordinált krónikaírással és a helynévgyűjtéssel karöltve több ezer embert mozgatott meg. A mozgalom egyik legfontosabb fórumaként ekkor a Művelődési Tájékoztató, illetve a Baranyai Művelődés szolgált.

1980-ban a folyóirat kiadója és szerkesztősége a honismeret helyett mégis a professzionális helytörténetírás mellett köteleződött el, a sokszínű mozgalom fórumából a magas tudományos színvonalú, de tematikailag egyoldalúbb kutatásokat népszerűsítő orgánummá vált. Ez a váltás alig érintette a honismereti mozgalom és a helytörténetírás intézményi beágyazottságát, a struktúra szereplői lényegében változatlanok maradtak, csak hangsúlyeltolódások és a kapcsolatok átrendeződése figyelhető meg. A Baranyai Művelődés a megyei levéltár hálózatához csatlakozott, szerzői között a korábbinál jóval nagyobb szerepet kaptak a levéltárosok és a főiskolai oktatók. A szakkörök ugyanekkor a Megyei Művelődési Központtal és a megyei tanáccsal erősítették meg a kapcsolatukat.

Az 1980-as évek végén csillant fel egy újszerű integráció lehetősége. A Baranyai Művelődés ekkor már láthatóan végórát élte, a honismeret és a helytörténet valamennyi irányzata számára így a levéltár égisze alatt létrejött Baranya folyóirat kínált megjelenési lehetőséget. A rendszerváltoztatás utáni évtized azonban újabb átalakulást hozott.¹⁶ Az intézményi keretek és a művelődési szokások megváltozásával a szakkörökre épülő honismereti mozgalom gyors hanyatlásnak indult, helyét egy-egy településen műkedvelő kutatók, néhol pedig az önkormányzat által felkért és fizetett bizottságok vették át. Ezzel gyökeresen átalakult a honismeret és a helytörténet helyi társadalomhoz való kapcsolódása, a helyi hagyományok megélésében és a lokális indentitás építésében betöltött szerepe.

Irodalomjegyzék

- Bényei, M. (1974). *Helyismereti munka a „B” típusú könyvtárakban. Módszertani útmutató.* Népművelési Propaganda Iroda.
- Bényei, M. (2004). *Genius loci – A helyismereti tevékenységről.* Könyvtári Intézet.
- Bernics, F. (1963). Ötéves a Művelődési Tájékoztató. *Művelődési Tájékoztató, 2,* 4-6.
- Bezerédy, Gy. (1973). A krónikaírás és a népművelés kapcsolata. *Baranyai Művelődés, 3,* 92-95.
- Bezerédy, Gy. (1974). A Baranya megyei krónikaírás első két évének tapasztalatai. In Bezerédy, Gy.(szerk.), *Baranyai krónikaírás, 1 (1974)* (pp. 9-22). Baranya megyei Levéltár.
- Bezerédy, Gy. (1976). A krónikaírás története Baranya megyében. In Bezerédy, Gy. (szerk.), *Baranyai krónikaírás, 2 (1975)* (pp. 7-13). Baranya megyei Levéltár.
- Bodó, L. (1962). A Sásdi Járási Művelődési Ház Honismereti Szakköre. *Művelődési Tájékoztató, 1,* 32-35.
- Bokor, B. (1971). Klubélet a rózsafai művelődési házban. *Baranyai Művelődés, 1,* 50-52.
- Bokor, B. (1974). A 25. Színház egyhetes körútja a Szigetvári járásban. *Baranyai Művelődés, 1,* 124-125.
- Dallos, N. (1964). A hosszúhetényi honismereti szakkör egy éves munkájának tapasztalataiból. *Művelődési Tájékoztató, 2,* 54-57.
- Dallos, N. (1965). Honismereti munka a 20. évfordulóra. *Művelődési Tájékoztató, 1,* 59-67.
- Dankó, I. (1958). A helytörténeti kutató és oktató munkáról. *Baranyai Művelődés, 1,* 124-129.
- Erdős, Z. (2016). A helytörténeti kutatás státusa és módszertani problémái az 1990 utáni baranyai irodalom példáján. In Gyánti, I., Kiss, Z. (szerk.), *Történetek Baranyából* (pp. 9-19). Csorba Győző Könyvtár.
- Fancsovits, Gy. (1967). A legújabbkori történeti emlékek tárggyűjtése és módszere. *Művelődési Tájékoztató, 1,* 54-60.
- Kígyós, S. (1969). Fellendült a honismereti munka Pécsváradon. *Baranyai Művelődés, 3,* 76-77.
- Kiss, Z. G. (1966). A honismeret baranyai úttörői: Dr. Kiss Géza, Kákics hú fia. *Művelődési Tájékoztató, 2,* 94-97.
- Kiss, Z. G. (1981). A baranyai helytörténetírás világnézeti problémái a XIX. sz. első felében. *Baranyai Művelődés, 1,* 87-92.
- Kolta, J. (1955). A „Baranya megyei lakóhelykutató munkaközösség” eddigi eredményei. *Iskoláink – Nevelők, 2,* 108-110.
- Lemle, G. (1960). Egerágon történt. *Művelődési Tájékoztató, 3,* 78-82.
- Málik, L. (1962). A bólyi honismereti szakkör munkájáról. *Művelődési Tájékoztató, 2,* 64-66.
- Nádor, T. (1997). *Dr. Vargha Károly főiskolai tanár, tanszékvezető, szövegíró és zenei műfordító.* Baranyai Német Önkormányzatok Szövetsége.
- Ódor, I. (1988). Üdvözet az Olvasónak. *Baranya, 1-2,* 5-7.
- Öhler, A., & Ravasz J. (1962). A honismereti szakköri munkáról. *Művelődési Tájékoztató, 4,* 64-65.
- Rónai, B. (1962). A honismeret baranyai úttörői: Kiss Géza. *Művelődési Tájékoztató, 1,* 89-91.
- Rónai, B. (1963). A honismeret baranyai úttörői: Németh Béla. *Művelődési Tájékoztató, 4,* 138-141.

¹⁶ A könyvtárak 1990 utáni helyismereti tevékenységéről lásd Bényei, 2004; A helytörténeti kutatás műhelyeiről lásd Erdős, 2016.

- Surján, M. (1972). A Baranya Megyei Könyvtár helyismereti gyűjteménye: a Pécs-Baranya Könyvtár. *Pécs-Baranyai Könyvtáros*, 1, 28-29.
- Surján, M. (1992). (szerk.) *Baranya megye sajtóbibliográfiája, 1832-1984*. Baranya Megyei Könyvtár.
- Szántó, I. (1956). A helytörténetírás jelentősége és feladatai. In Szántó, I. (szerk.), *A helytörténeti kutatások módszere és feladatai az oktató-nevelő munkában*. (pp. 3-11.) Tankönyvkiadó Vállalat.
- Szerkesztőbizottsági összeállítás (1963). Olvasók a Tájékoztatóról. *Művelődési Tájékoztató*, 2, 7-18.
- Szerkesztőbizottsági összeállítás (1979). Szakmai folyóiratok – a Baranyai Művelődésről. Tallózás a sajtókritikában. *Baranyai Művelődés*, 3, 8-13.
- Szerkesztőbizottsági közlemény (1979). Múltunk – jelenünk – jövőnk. *Baranyai Művelődés*, 3, 14-18.
- Szinkovich, M. (1963). Baranya helytörténetének forrásairól. *Művelődési Tájékoztató*, 1, 76-79.
- Szita, L. (1975). A levéltár a közművelődés és a baranyai helytörténetírás szolgálatában. *Baranyai Művelődés*, 2, 136-139.
- Szita, L. (1979. november 18.). A helytörténeti kutatás egy évtizede. *Dunántúli Napló*, 316, hétfői melléklet, 10.
- Szita, L. (1982). Könyvkiadás és kutatómunka a levéltárban. *Baranyai Művelődés*, 3, 66-71.
- Takács, Gy. (1957). Célok, tervek, remények. *Baranyai Művelődés*, 1, 4-5.
- Temesváry, B. (1971). Beszámoló a mároki klubkönyvtár munkájáról. *Baranyai Művelődés*, 2, 50-54.
- Timár, I. (1982). (szerk.), *Baranya megyei honismereti írások, I. kötet*. Megyei Művelődési Központ.
- Timár, I. (1983). (szerk.), *Baranya megyei honismereti írások, III. kötet*. Megyei Művelődési Központ.
- Timár, I. (1992). A Baranya megyei honismereti szakköri munka. *Honismeret*, 3, 94-97.
- Vargáné Major, J. (1979). 25 éves a Baranyai Művelődés. *Baranyai Művelődés*, 3, 3-7.
- Vargha, K. (1968). A honismereti munka Baranyában. *Baranyai Művelődés*, 2, 115-120.
- Vargha, K. (1969). A Baranya megyei honismereti szakköri munka főbb tanulságai és tervei. *Baranyai Művelődés*, 3, 70-75.
- Vargha, K. (1971). A honismereti mozgalom Baranya megyében. In Szita L. (kiad.), *Baranyai Helytörténetírás, 1970*. (pp. 107-123). Baranya Megyei Levéltár.
- Vargha, K. (1983). *Helytörténeti kisbibliográfia a Baranya megyei honismereti szakkörök számára*. Baranya Megyei Művelődési Központ.
- Vörös, K. (1972). A helytörténeti kutatásról. *Valóság*, 7, 42-51.
- Vöröss, L. Zs. (1964). Mivel foglalkozzanak a honismereti szakkörök biológiai érdeklődésű tagjai? *Művelődési Tájékoztató*, 3, 43-46.
- Zentai, J. (1961). A kémesi honismereti szakkör. *Művelődési Tájékoztató*, 1, 66-70.